

บทที่ 6

สรุปอภิปรายและข้อเสนอแนะ

การนำเสนอผลงานการวิจัยเรื่อง "บทบาทผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่น ตามนโยบายของแผนพัฒนาชุมชน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ : การศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านแม่ปะ และหมู่บ้านแม่ชาน" ผู้วิจัยได้เสนอครอบคลุมสาระและประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

วัตถุประสงค์

เป็นการศึกษาข้อมูลด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ ซึ่งต้องอาศัยการเก็บข้อมูล โดยการสังเกตและสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่น ตามนโยบายการพัฒนาชุมชนอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ในด้าน

1. การเป็นผู้ทำให้งานพัฒนาชุมชนเริ่มต้น และแผ่ขยายกว้างออกไป
2. การเป็นผู้แพร่ความรู้ ความคิดต่าง ๆ จากหน่วยราชการไปสู่ชาวบ้าน
3. การเป็นครูสอนหรือสาธิตทั้งเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน
4. การเป็นผู้เข้าร่วมกับประชาชน วิเคราะห์ปัญหา ความต้องการของชุมชน เพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชน
5. เป็นตัวแทนประสานงานระหว่างประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ
6. เป็นผู้สื่อความคิด การตัดสินใจ และ
7. เป็นผู้นำให้เกิดกระบวนการ การพัฒนาชุมชนที่ทำให้ชุมชนสามารถปกครองตนเองได้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการพรรณนาและวิเคราะห์ควบคู่กันไป (Descriptive and Analytical) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยการศึกษาภาคสนาม (Field Research) โดยเฉพาะการหาข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นที่อยู่ในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ที่ประกอบไปด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ กรรมการตัวแทนประชาชนที่เป็นกลุ่มแม่บ้าน พ่อบ้าน และกลุ่มหนุ่มสาว ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแม่ปะ และหมู่บ้านแม่ชาน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

รวมจำนวน 24 คน โดยใช้กรอบประเด็นที่จะศึกษาบทบาทผู้นำตามนโยบายการพัฒนาชุมชน 7 ด้าน คือ

1. นโยบายด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยการเพิ่มประสิทธิภาพผู้นำท้องถิ่น
2. นโยบายการกระจายรายได้ ชัดความยากจน และส่งเสริมอาชีพ ครัวบวงจร
3. นโยบายการพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ
4. นโยบายการพัฒนาจิตใจ ตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน และการส่งเสริมฟื้นฟู วัฒนธรรมประเพณี อันดีงาม
5. นโยบายด้านการพัฒนา ประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน
6. นโยบายการประสานงานพัฒนาชนบทระดับตำบล
7. นโยบายการสนองนโยบายของรัฐ และการเพิ่มประสิทธิภาพของงาน

การเก็บรวบรวมข้อมูล (Collecting Data)

การเก็บรวบรวมข้อมูลจะเป็นการเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยเครื่องมือช่วยในการศึกษาวิจัย คือ

1. การสังเกตแบบไม่ได้มีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ (Observer as Participant)
2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)
3. การใช้อุปกรณ์ทางเทคโนโลยีช่วยประกอบการศึกษา โดยการถ่ายภาพ ถ่ายสไลด์ และการอัดบันทึกเทปประกอบการสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data)

ในการวิเคราะห์ตีความข้อมูล ที่ได้จากการสังเกต และจากการบันทึกเทป การสัมภาษณ์ มาถอดความวิเคราะห์ สังเคราะห์ รวบรวมความคิดเห็น แยกประเด็นการตอบคำถาม แล้วทำความเข้าใจพฤติกรรม และบทบาทของผู้นำที่แสดงออกมาให้เห็นพร้อมกับเชื่อมโยงวิถีชีวิต โครงสร้างทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสาธารณสุข เป็นต้น นำมาประกอบร่วมกับกระบวนการศึกษาวิจัย

การเน้นกระบวนการ คือ การมองหาข้อมูลชนิดที่จะบอกกว่าพฤติกรรม หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยเอง จะหาข้อมูลต่อเนื่องตลอดเวลา (Diachronic data) ที่เหมาะสมในการเก็บข้อมูลด้วย

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการพัฒนาชนบทของรัฐบาลมุ่งที่จะพัฒนา เพื่อยกฐานะทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครองของชาวชนบท โดยมุ่งหวังให้ประชาชนในชนบท ได้มีส่วนร่วมร่วมพัฒนาให้ความร่วมมือจนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างถาวรในที่สุดในการดำเนิน งานการพัฒนาชนบท ของรัฐบาลตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 และ 6 นั้น ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นมากขึ้นเป็นลำดับ นอกจากนี้การกำหนดแนวทางการพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2535 - 2539) ยังได้กำหนดแนวทางการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การเพิ่มรายได้ในชนบท และการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชนบทอย่างต่อเนื่อง หลักการสำคัญที่สุดของการพัฒนาชนบทที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้นั้นต้องยึดแนวปฏิบัติโดยถือว่าประชาชนเป็นตัวหลักสำคัญในการแก้ปัญหาของเขา หน่วยงานภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้น และส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น กิจกรรมการพัฒนาต้องเริ่มจากพื้นฐานของ ชุมชน กล่าวคือ วิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในชุมชนตั้งแต่อดีตมาจนปัจจุบัน การยึดเยี่ยกิจกรรมการพัฒนาที่กำหนดตามกรอบความคิดของบุคคลภายนอก นอกจากจะไม่นำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงแล้วยังเป็นการทำลายศักยภาพของการแก้ปัญหาของชุมชน จนขาดความมั่นใจในตนเอง และปัญหาที่เกิดขึ้นแต่ละปัญหา ระดับการรับรู้อาจมีข้อจำกัดทำให้ไม่ชัดเจนต่อปัญหาหรือแก้ไขปัญหาไม่ถูกจุด การมีส่วนร่วมจึงครอบคลุมถึงการกระจาย การสื่อสารข้อมูลเพื่อพัฒนาการรับรู้ การเพิ่มขีดความสามารถของการรับรู้ จนเกิดความร่วมมือในการพัฒนา อันส่งผลให้เกิดความกระตือรือร้น ความสนใจที่จะร่วมพัฒนาท้องถิ่นของตนให้เจริญ นั้นย่อมหมายถึงอิทธิพลของการกระตุ้นของบุคคลที่เป็นผู้นำ และการสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่นนั่นเอง

การดำเนินงานการพัฒนาชนบท รัฐบาลมุ่งหวังที่จะให้ประชาชนในท้องถิ่นได้สำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ให้เกิดความคล่องตัวทั้งทางด้าน สังคม เศรษฐกิจ การดำรงชีวิตความเป็นอยู่ และความสะดวกสบายตามสภาพของชุมชนชนบท การจะให้งานการพัฒนาเป็นไปตามเป้าหมายได้นั้น ย่อมต้องอาศัยแรงกระตุ้นจากกลุ่มบุคคลที่อยู่ในระดับผู้นำของหมู่บ้านชนบท ซึ่งหมายถึงผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นที่อยู่ในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) นั่นเอง

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีการรวมกลุ่มกันเป็นหมู่เหล่า ซึ่งลักษณะของกลุ่มบุคคลที่มารวมกันนั้นย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องความคิด ความรู้ความสามารถ

การที่จะให้กลุ่มรวมตัวกันอยู่ได้นั้น จะต้องมิผู้ที่ทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแทนที่คอยหยุดรบกวน หรือเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นขึ้นมา ในลักษณะของความเป็นผู้นำนั่นเอง ที่จะทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้ที่ทำหน้าที่ผู้นำตัวเองจะเป็นผู้ที่คอยประสานความคิด ความรู้สึกเป็นตัวแทน และเป็นสื่อกลาง ความสามารถของผู้ทำหน้าที่นำกลุ่มนี้เองที่จะจุดให้กลุ่มก้าวไปสู่จุดหมายที่ต้องการให้

ประเภทของผู้นำ มีผู้แบ่งประเภทของผู้นำออกไปในแบบต่าง ๆ มากมายทั้งนี้ จากการศึกษาผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นที่อยู่ในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) นี้ถ้าจะพิจารณาแล้ว จะเป็นผู้นำแบบมีโครงสร้าง (The Structure Leader) อันเป็นลักษณะของผู้นำที่เป็นทางการ โดยมีการใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหารงาน ที่เป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย (The Democratic Leader) ซึ่งเป็นลักษณะของผู้นำที่ตรงกับลักษณะการแบ่งประเภทผู้นำของ ภิญญีสาร์ (2519) และฟลิปโป (Flippo, 1966) คือเป็นผู้นำที่ใช้อำนาจโดยคำนึงถึงความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ ให้โอกาสแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งเป็นลักษณะของการเป็นผู้นำที่จัดว่าเป็นแบบที่ดีที่สุด และอำนวยความสะดวกให้การบริหารงานมากที่สุด ซึ่งจะถืออำนาจของกลุ่มเหนือกว่าตนเอง เพราะต้องการให้เกิดความร่วมมือร่วมใจทำให้งานสำเร็จได้ดี

ผู้นำโดยโครงสร้าง ใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหารงานโดยเฉพาะในเขตชนบท จึงเป็นผู้นำที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนา การที่จะให้เกิดกระบวนการพัฒนางานใด ๆ ขึ้นก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับบทบาทหน้าที่ ที่ส่งผลไปถึงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่ม และมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของการทำงานกลุ่ม อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาความเจริญ หรือความเสื่อมของกลุ่มโดยส่วนรวมได้ (ภิญญีสาร์, 2516) ด้วยเหตุที่ผู้นำมีอิทธิพลดังกล่าวนี้นเอง ผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามมาด้วย

การพัฒนาชุมชน มีหลักการที่ใช้กันอยู่ทั่วไป คือ การใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น เพราะผู้นำมักจะมีบุคลิกภาพ อุปนิสัย และความสามารถที่ดีเด่น เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชุมชน มีอิทธิพลต่อความคิดเห็น การตัดสินใจของประชาชนในชุมชน คุณลักษณะของผู้นำในงานพัฒนาชุมชน จึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมใด ๆ จากงานวิจัยเรื่อง "พฤติกรรมผู้นำที่เป็นอุปสรรคและหรือส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน" ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำในงานพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้ (เรวัตไชยพาน, 2523)

1. ผู้นำ เป็นผู้ทำให้งานพัฒนาชุมชนเริ่มต้น และแผ่ขยายกว้างออกไป
2. ผู้นำ เป็นผู้แพร่ความรู้ ความคิดต่าง ๆ ที่เขาได้รับจากเจ้าหน้าที่หน่วยราชการต่าง ๆ เช่น เรื่องอาชีพ สาธารณสุข ฯลฯ ไปสู่ชาวบ้าน
3. ในเรื่องบางประเภท ผู้นำ จะเป็นครูสอนหรือสาธิต เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน
4. ในฐานะคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำจะร่วมกับประชาชน ในชุมชนวิเคราะห์สภาพชุมชน ปัญหา ความต้องการของหมู่บ้าน เพื่อจัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชนของพวกเขาเอง
5. ผู้นำ เป็นตัวแทนประชาชนชี้แจงให้ทราบถึงปัญหา และความต้องการของชุมชน และเป็นตัวประสานงานระหว่างประชาชนกับรัฐบาล หรือหน่วยงานราชการต่าง ๆ ในการทำงานในชุมชนนั้น ๆ
6. ผู้นำ เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการสื่อความคิด ติดต่อกัน และสื่อความรู้สึกของประชาชนในความพยายามที่จะตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
7. ผู้นำ เป็นผู้ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนตลอดไปในชุมชน ในลักษณะของชุมชน ที่สามารถปกครองตนเองได้

สภาพปัญหา

การที่ผู้วิจัยได้เข้าไปทำการศึกษาบทบาทผู้นำของหมู่บ้านแม่ปะ และหมู่บ้านแม่ชานนั้น สภาพของชุมชนมีปัญหาที่สำคัญดังนี้ คือ

1. สภาพทางภูมิศาสตร์ โดยทั่วไปแล้วหมู่บ้านแม่ปะและหมู่บ้านแม่ชาน จะอยู่ในเขตพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา จึงมีสภาพความแห้งแล้ง พื้นที่เป็นป่าเขา พื้นที่ราบทำการเกษตรมีน้อย
2. สภาพการคมนาคม จะมีการคมนาคมทางบกโดยการเดินเท้าการใช้รถมอเตอร์ไซด์ และรถประจำทาง หรือรถกระบะส่วนตัว โดยเฉพาะในหมู่บ้านแม่ปะ เมื่อถึงฤดูฝน การเดินทางจะลำบากมาก บางครั้งจะขาดการติดต่อในช่วงที่ฝนตกหนักมาก ซึ่งตรงข้ามกับหมู่บ้านแม่ชานสามารถติดต่อ และเดินทางได้ สภาพถนนยังขรุขระเป็นถนนดินแรงที่ลื่นลูกรัง การเดินทางอาจล่าช้าบ้าง ในช่วงฤดูฝนแต่สามารถเดินทางได้สะดวกกว่าหมู่บ้านแม่ปะที่เป็นถนนดินแดงและก็เป็นดินเหนียว

3. สภาพทางธรรมชาติ ปกติแล้วการประกอบอาชีพของประชาชนในหมู่บ้านจะมีอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำไร่ทำนา ซึ่งอาศัยน้ำฝนและธรรมชาติเข้าช่วยในการทำการเกษตร ถ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลประชาชนในหมู่บ้านแม่ปะและแม่ชานจะมีปัญหาในเรื่องน้ำท่วมน้ำใช้มาก

และสภาพป่าไม้ในปัจจุบันมีเหลือค่อนข้างน้อยมาก เนื่องจากประชาชนจะอาศัยป่าไม้มาใช้ในชีวิตประจำวันมากได้แก่การนำไม้มาทำเป็นเชื้อเพลิง เพื่อไว้หุงหาอาหารและการก่อสร้างบ้านพักอาศัย จึงทำให้จำนวนป่า ไม้ลดน้อยลงมาก โดยเฉพาะ ไม้สักของหมู่บ้านแม่ปะแทบจะไม่เหลืออยู่เลย ส่วนหมู่บ้านแม่ชานยังมีอยู่บ้างแต่ก็ไม่มากนัก

ภาพที่ 59 ไม้ที่ทำเชื้อเพลิงจะถูกตัดเก็บไว้ใช้ที่ใต้ถุนบ้าน

แม้ว่าจะมีปัญหา ที่ส่งผลให้การพัฒนาร่วมกันไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร แต่ในส่วนของผู้บุคคลที่เป็นผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นเอง จะพบว่าผู้นำไม่มีความท้อถอยในการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของผู้นำ การพัฒนาร่วมกัน ทั้งนี้รวมไปถึง ครู และผู้นำทางศาสนา ล้วนแต่มีบทบาทในการนำพัฒนาร่วมกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ผู้นำ เป็นผู้ทำให้งานพัฒนาร่วมกันเริ่มต้นและแผ่ขยายกว้างออกไป ไม่ว่าจะป็นในงานนโยบายกระจายรายได้ การประสานงานพัฒนาชนบท ที่พบคือ การที่ผู้นำได้รับการฝึกอบรมในเรื่องใดมาก็ตาม (ส่วนมากจะเป็นเรื่องทางด้านเกษตร) ผู้นำจะเป็นผู้นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมาใช้ในชุมชนของตน โดยการกระจายเสียงตามสายบ้าง การเรียกมาประชุม

เพื่อถ่ายทอดความรู้ ทั้งนี้ลักษณะของการเริ่มต้นงาน จะค่อยแผ่ขยายวงกว้างออกไป เมื่องานที่ทำ ประสบผลสำเร็จ อันส่งผลไปถึง การกระจายรายได้ของชุมชน และประสานงานการพัฒนา รวมถึง การจัดทำแผนพัฒนาขึ้นในชุมชนของตนเองซึ่งตรงกับของพัฒนา สุจิตานงค์ และคณะ (2523) ได้กล่าว ถึงบทบาทของผู้นำท้องถิ่น ในการพัฒนาชุมชนว่า "โดยทั่วไปแล้วงานพัฒนาชุมชน มักเริ่มต้นจากผู้นำ ท้องถิ่นและจะแผ่ขยายกว้างออกไป

2. ผู้นำ เป็นผู้แพร่ความรู้ ความคิดต่าง ๆ ที่เขาได้รับจากเจ้าหน้าที่หน่วยราชการ ต่าง ๆ เช่น นโยบายเรื่องอาชีพ สาธารณสุข ฯลฯ ไปสู่ชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นลักษณะของนโยบาย การพัฒนาปัจจัยขั้นพื้นฐาน สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และพัฒนา จิตใจให้ประชาชนเกิดจิตสำนึก ในเรื่องความรู้ ความคิดที่ผู้นำได้รับมาจากเจ้าหน้าที่หน่วยงาน ต่าง ๆ ซึ่งผู้นำจะมีบทบาทต่อประชาชนในชุมชนอย่างมาก ที่คอยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัว โดยเฉพาะทางด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนกำลังตระหนักถึงความสำคัญ ที่ เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ที่เมื่อขาดแคลนแล้วจะก่อให้เกิดปัญหาตามมา คือ น้ำและป่าไม้ นั่นเอง ซึ่งผู้นำจะเผยแพร่ความรู้ ความคิดต่าง ๆ แก่ประชาชน จนเป็นที่เข้าใจ และยอมรับแล้ว ความ ร่วมแรงร่วมใจ จึงเกิดขึ้นในชุมชน จึงกล่าวได้ว่าผู้นำทุกคนมีบทบาททางด้านนี้เป็นอย่างมากซึ่ง เรวดี ไชยวาน (2523) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับงานการพัฒนาชุมชนที่เป็นคุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่นที่ ควรจะมีความสามารถในการพูดชี้แจง การสื่อสารให้ชุมชนได้เกิดความรู้ความเข้าใจ

3. ในเรื่องบางประเภท ผู้นำ จะเป็นครูสอน หรือสาธิตเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน ด้วยแล้ว จะส่งผลไปถึงนโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จึงเกิดการพัฒนาด้านจิตใจตามเกณฑ์ ความจำเป็นพื้นฐานอันส่งผลไปถึงการส่งเสริมและฟื้นฟูวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามซึ่งจะพบ จากการเป็นผู้นำความรู้ที่มีหรือจากที่ได้รับจากการอบรม มากระจายความรู้ให้แก่ชุมชนของตนเอง โดยรวมกลุ่มย่อยของประชาชนก่อน ให้มาร่วมจัดทำงานขึ้นมา ทั้งนี้ผู้นำจะเป็นตัวตั้งตัวตี ให้การลง มือปฏิบัติ ครั้นเห็นผลแล้ว ผู้ที่ร่วมทำกับผู้นำเอง จะเป็นผู้นำข่าวไปเผยแพร่ การดึงดูดความสนใจ ของผู้นำนับว่าได้ผลอันส่งผลไปถึงการพัฒนาชุมชนได้ ซึ่งสเปน (Spain, 1956) ได้กล่าวว่า ผู้นำ มีลักษณะของการเป็นผู้นำที่ดี ต้องมีความเฉลียวฉลาด มีไหวพริบมีความรู้กว้าง ที่จะสามารถนำ ความรู้เหล่านั้นไปถ่ายทอดให้กับชุมชนได้ และสตอกคิลล์ (Stogdill, 1974) ได้รวบรวมผล การวิจัยบุคลิกลักษณะพฤติกรรมผู้นำว่า ผู้นำจะให้ความร่วมมือกับหมู่คณะ ทำงาน และอำนวยความสะดวก

สะดวกให้บริการต่าง ๆ นั้นย่อมหมายรวมไปถึงการเป็นครูสอนสาธิตและเป็นตัวอย่างแก่ประชาชน
 นั้นเอง และลักษณะผู้นำชุมชนที่กรมพัฒนาชุมชน (2512) จะกล่าวถึงผู้นำชุมชนที่ดีต้องทำตนเป็นตัว
 อย่างที่ดีด้วย

4. ในฐานะคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำ จะร่วมกับประชาชนในชุมชนวิเคราะห์สภาพ
 ชุมชน ปัญหา และความต้องการของหมู่บ้าน เพื่อจัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชนของพวกเขาเอง ซึ่ง
 เป็นบทบาทของผู้นำ ตามนโยบายด้านการพัฒนาประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน รวมไปถึงการประสาน
 งานพัฒนา ทั้งสนองนโยบายของรัฐ และช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของงาน ที่พบคือผู้นำจะนำความรู้ที่
 ได้รับความรู้จากการไปประชุมผู้นำทุก ๆ เดือน ที่ได้รับจากการทางรัฐบาลมาแล้ว จะเรียกประชุมประชาชน
 อีกครั้งหนึ่ง หลังจากประชุมเรื่องที่ได้รับจากการทางรัฐบาลมาแจ้งให้ประชาชนทราบแล้ว ผู้นำจะ
 เป็นผู้นำกล่าวนำเพิ่มเติมนอกเหนือจากที่ได้แจ้งจากทางรัฐ ให้ประชาชนทราบแล้ว โดยจะยก
 ประเด็นตามสภาพของท้องถิ่น คำกล่าวนำให้ประชาชนได้คิด พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ทุกคนได้หยุด
 แสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ ปัญหา ความต้องการ เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจที่จะร่วมงานการ
 พัฒนาชุมชน โดยการกำหนดลงในแผนพัฒนาชุมชนที่เป็นท้องถิ่นของตนเอง อันเป็นลักษณะของการ
 ให้ทุกคนได้ใช้สิทธิในการแสดงความคิดเห็น ตามการปกครองในระบบประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน
 ซึ่งตรงกับประเด็นในความหมายผู้นำของ เพรสธัสและเจนนิงส์ (Robert V. Presthus and
 Eugene E. Jenning, 1970) ว่าผู้นำการบริหารกลุ่มจะทำหน้าที่อำนวยความสะดวกการกำหนดนโยบาย
 การวางแผน วินิจฉัยสั่งการ การจูงใจและติดต่อประสานงานต่าง ๆ

5. ผู้นำ เป็นตัวแทนประชาชนชี้แจงให้ทราบถึงปัญหา และความต้องการของชุมชน
 เป็นตัวประสานงานระหว่างประชาชน หรือหน่วยงานต่าง ๆ ในการทำงานในชุมชนนั้น ซึ่งเป็นบท
 บาทตามนโยบายการประสานงานพัฒนาชนบทให้มีประสิทธิภาพ และส่งผลไปถึงการพัฒนาทรัพยากร
 มนุษย์ ที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กรประชาชน ที่เป็นผู้นำท้องถิ่นซึ่ง ในความเป็นผู้นำของชุมชน
 ของทั้งสองหมู่บ้านได้ ประสานความคิด ความต้องการจากการประชุมตกลงตามมติของประชาชน
 ไปสู่หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน ที่ทำให้เกิดงานพัฒนาที่มีประสิทธิภาพขึ้นได้ ถ้า
 ประชาชนได้รับผลตามความต้องการแล้ว ความร่วมมือก็เกิดขึ้นได้ง่าย และในโอกาสต่อ ๆ ไป
 ประชาชนได้มีส่วนร่วมพร้อมกันกับผู้นำตลอดไป นั้นหมายถึงความสำเร็จของบทบาทการเป็นผู้นำ
 ชุมชนนั่นเอง ซึ่งในส่วนนี้เองที่ตรงกับที่เรวัต ไซยพาน (2523) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำที่มี

ต้องานการพัฒนาชุมชน ในด้านการช่วยเหลือแก้ปัญหา ปรึกษาหารือ ประสานงาน จนเกิดความร่วมมือทำงานขึ้นในชุมชน

6. ผู้นำ เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการสื่อความคิด ติดต่อกับและสื่อความรู้สึกของประชาชนในความพยายามที่จะตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันส่งผลไปถึงนโยบายการพัฒนาจิตใจของประชาชน ให้เกิดความสำนึก ที่ผู้นำมีความสามารถนำความคิดจากการประชุมปรึกษาหารือจนได้ข้อตกลงที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ผู้นำจะนำความคิดดังกล่าวนั้น ไปติดต่อประสานความรู้สึกของประชาชนทำให้เกิดการยอมรับในตัวผู้นำ และผู้นำจะนำประชาชนไปทางใดแล้วจะได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่ และที่บอกร้อยอย่างคือ ผู้นำหมู่บ้านทั้งสองจะคอยให้ความช่วยประชาชน ได้คิดและตัดสินใจเพื่อให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้น โดยการชี้เหตุผลแยกประเด็นให้ประชาชนคิดจนได้งาน การพัฒนาที่เป็นไปตามเป้าหมายได้ ซึ่งเจริญผล สุวรรณโชติ (2519) ได้กล่าวถึงลักษณะผู้นำในทัศนะของกลุณด์เนอร์ (Gouldner) ที่ว่าผู้นำจะเป็นผู้ที่ทำให้งานทุกอย่างสำเร็จตามเป้าหมาย โดยการทำให้เกิดความขยันให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมาย และเป็นผู้ที่ทำหน้าที่นำเป็นหัวหน้า ทำให้ทุกคนเข้ามาร่วมกระทำกิจกรรมเดียวกัน

7. ผู้นำเป็นผู้ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนตลอดไปไปชุมชน ในลักษณะของชุมชน ที่สามารถปกครองตนเองได้ ซึ่งผู้นำของทั้งสองหมู่บ้านนับได้ว่าเป็นผู้นำที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยการที่ผู้นำจะเป็นผู้ชักจูงจิตใจประชาชนให้เกิดจิตสำนึก หยุดหวานล้อมให้ประชาชนได้เกิดความคิดตัดสินใจเอง ซึ่งผู้นำเองจะ ใช้การพูดกระตุ้น ถึงความจำเป็นความสำคัญ ทั้งนี้การเน้นจะเป็นการเน้นในเรื่องของความจำเป็นที่ประชาชนทุกคนขาดไม่ได้ อันเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานนั่นเอง การเน้นเพื่อจูงใจในเรื่องนี้เอง ที่ทำให้เกิดผู้นำประสบผลสำเร็จในการนำชุมชนให้มาร่วมช่วยพัฒนาได้ ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2524) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยให้ประชาชนมามีส่วนร่วมใน 5 ขั้นตอน คือ

1. กระบวนการทางวิเคราะห์ชุมชน ปัญหา ความต้องการ
2. วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และจัดลำดับความสำคัญ
3. ร่วมวางแผนแก้ปัญหา
4. ดำเนินงานตามแผน
5. ประเมินและติดตามผล

ซึ่งสอดคล้องกับงานการพัฒนาประชาธิปไตยชั้นพื้นฐานที่ ฟลิปโป (Flippo, 1966) และภิญโญ สาร (2519) ได้กล่าวไว้ในการแยกประเภทของผู้นำในหลาย ๆ ประเภท ซึ่งมีแบบของผู้นำแบบประชาธิปไตยนั้นจะเป็นผู้นำที่หลาย ๆ หน่วยงานให้ความสนใจและนิยมใช้กันอยู่ในหลาย ๆ ท้องที่และหลาย ๆ หน่วยงาน

บทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นไปตามลักษณะของบทบาทผู้นำการพัฒนาชุมชนดังกล่าว นอกจากจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา สามารถแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของประชาชนแล้ว กลุ่มผู้นำที่ได้รับคัดเลือกให้มาเป็นแกนนำในการแก้ปัญหาจนเกิดการพัฒนารัฐในหมู่บ้านเหล่านั้น ยังกลายมาเป็นกลุ่มที่รวมกันเป็นสถาบันของชุมชนอย่างหนึ่งคล้ายสถาบันครอบครัว แต่มีการรวมกันในหลายครอบครัวมารวมเป็นกลุ่ม ในรูปคณะกรรมการหมู่บ้านจนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นผู้แสดงบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ผลักดันให้เกิดกิจกรรมใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน จนทำให้สภาพของชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้โดยพึ่งพาตนเองและรวมไปถึงการแก้ปัญหาตนเองได้ในอนาคต

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า การที่คณะกรรมการหมู่บ้านได้ทำงานให้เกิดการพัฒนาชุมชนขึ้นได้นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับพื้นฐานของบุคคลในสังคมที่มีความกระตือรือร้นที่จะร่วมกันและช่วยเหลือรับผิดชอบร่วมกัน นอกจากนี้ยังต้องอาศัยการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ โดยที่บทบาทของผู้นำจะเป็นตัวจักรสำคัญที่คอยกระตุ้นให้เกิดการระดมพลังและทรัพยากร (Resource Mobiliser) ที่มีอยู่มิใช่ลงมือกระทำทุกอย่างเอง การทำงานพัฒนาชุมชนจึงจะประสบผลสำเร็จได้

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะเกิดกระบวนการในการพัฒนาชุมชนโดยที่ประชาชนมีส่วนร่วม และให้ความร่วมมือโดยมีแกนนำจากกลุ่มผู้นำดังกล่าวแล้วก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความเอื้ออำนวยในส่วนของการเป็นไปได้ในการพัฒนาของหมู่บ้านแม่ปะและหมู่บ้านแม่ชานนั้น ยังมีขีดจำกัดตามสภาพความเป็นจริงดังกล่าวแล้วนั่นเอง และโดยเฉพาะขีดจำกัดของหมู่บ้านแม่ปะมีมากกว่าหมู่บ้านแม่ชานดังนี้คือ

1. ขีดจำกัดที่เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของชุมชน กล่าวคือ ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนของหมู่บ้านยังกระจัดกระจายไม่เกาะกลุ่มกัน มีอยู่ 7 หย่อมบ้าน แต่ของหมู่บ้านแม่ชานกระจัดอยู่เพียง 2 หย่อมบ้าน การพยายามหาแหล่งชุมชนที่เป็นศูนย์รวมของชาวบ้านจึงต้องอาศัย

โรงเรียนเป็นศูนย์กลาง แต่ก็ยังไกลในการเดินทางเท้าเปล่ามารวมกลุ่มกันร่วม 2 กิโลเมตร ซึ่งนับว่าไกลมากสำหรับการเดินเท้า

2. ชีตจำกัดที่เกี่ยวกับการขาดแคลนทรัพยากร ทั้งทางวัตถุและบุคคลที่มีความรู้ จึงทำให้ชุมชนขาดความมั่นใจที่จะทำการพัฒนา อีกทั้งทรัพยากรธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยบุคคลที่จะเข้ามาให้การสนับสนุนทางด้านความรู้ด้านต่าง ๆ ยังมีน้อยทั้งนี้เป็นเพราะสาเหตุของสภาพการคมนาคมยังไม่ดีเท่าที่ควรเมื่อเทียบกับระหว่างหมู่บ้านแม่ชานด้วยแล้ว การคมนาคมของหมู่บ้านแม่ปะค่อนข้างจะลำบากมากกว่า

3. ชีตจำกัดทางด้านการคมนาคมขนส่ง ที่ทำให้การติดต่อค้าขาย หรือส่งผลผลิตออกไปจำหน่ายได้ในราคาต่ำกว่าต้นทุนการผลิต จึงทำให้ประชาชนมักจะผลิตผลทางการเกษตรออกมาแล้วไม่สามารถขายได้ในราคาที่ดีได้ เนื่องจากต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางสูง และการเดินทางที่ค่อนข้างจะลำบาก จึงทำให้ผลผลิตบางชนิดเกิดความเสียหายได้ง่าย

ทั้งนี้จากปัญหาชีตจำกัดดังกล่าวจึงเกิดความพยายามที่จะให้ปัญหาและชีตจำกัดนั้น ๆ ลดน้อยลง ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายได้คิดช่วยแก้ปัญหาการเข้าถึงการพัฒนาของหมู่บ้านย่อมจะพัฒนาขึ้นได้

ข้อสังเกต

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาบทบาทผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นของสองหมู่บ้าน คือหมู่บ้านแม่ปะ และหมู่บ้านแม่ชานนั้น และจากผลการประเมินระดับการพัฒนาของหมู่บ้านทั้งสอง ซึ่งมีระดับของการพัฒนาที่แตกต่างกันมาก โดยพิจารณาจากเกณฑ์การประเมินระดับการพัฒนาหมู่บ้านที่ตัวชี้วัด 34 ตัว โดยเฉพาะระดับการพัฒนาและมีเพียงหมู่บ้านเดียวในเขตอำเภอสะเมิง ที่ถูกจัดอยู่นอกเขตเทศบาล อำเภอสะเมิง แต่ทำไมจึงมีระดับการพัฒนาของหมู่บ้านที่ดีขึ้น จากการสอบถามผู้รู้บางท่านได้ข้อมูลมาว่า ในช่วงระยะหนึ่งที่กำลังมีการเลือกตั้ง สมาชิกสภาจังหวัด ได้มีสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ท่านหนึ่ง ได้ไปหาเสียงที่อำเภอสะเมิง และต้องการที่จะให้คะแนนเสียงได้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ การสนับสนุนงานการพัฒนาของสมาชิกสภาจังหวัดจึงไปตกที่อำเภอเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะจะไปลงที่หมู่บ้านแม่ชาน นอกจากหมู่บ้านแม่ชาน ยังมีเจ้าอาวาสวัด เป็นรองเจ้าคณะตำบล และอีกประเด็นคือ ผู้ใหญ่บ้านแม่ชาน จะมีบุตรซึ่งทำงานรับราชการเป็นครู อีกทั้งหมู่บ้านแม่ชานยังได้รับเลือกให้เป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองอีกด้วย ผู้วิจัยจึงคิดว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น น่าจะเป็นตัวที่ช่วยส่งเสริมให้ระดับการพัฒนาของหมู่บ้านแม่ชานเป็นไปได้ดี

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยค้นคว้าในระยะเวลาอันสั้นนี้ สามารถได้ข้อคิดซึ่งอาจมีข้อจำกัดบ้างบางประการ แต่ผู้วิจัยคิดว่าพอจะเสนอแนะเป็นแนวทางเพื่อประกอบการพิจารณาแก้ปัญหาดังกล่าวต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนชนบทต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐบาล ว่าควรจะได้มีการสอดคล้องคอยดูแลติดตามงานการพัฒนา และหมั่นสำรวจความต้องการของชุมชนชนบทให้มากที่สุด เพื่อที่จะให้งานการพัฒนาชุมชนชนบทก้าวหน้า ซึ่งส่งผลไปถึงการพัฒนาประเทศในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะต่อองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ เจ้าของโครงการการพัฒนา และนักพัฒนาที่เข้าร่วมพัฒนาไปแล้วควรมีการติดตามผลเป็นระยะ ๆ แม้ว่างานนั้น ๆ จะสิ้นสุดไปแล้วก็ตาม เพื่อความคงสภาพ หรือความเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าของชุมชนและสามารถคอยเสริมให้สิ่งที่จำเป็นให้แก่ชุมชน

3. ข้อเสนอแนะต่อกลุ่มองค์กรของประชาชนเองที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ควรศึกษาติดตามงานการพัฒนาที่ทำไปแล้วถ้ามีผลที่จะต้องพัฒนาควรประสานกับหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ หรือนักพัฒนาที่เคยร่วมกิจกรรมการพัฒนาให้ช่วยเหลือในเรื่องที่จำเป็น และในการประชุมอบรมควรมีการผลัดเปลี่ยนให้ประชาชนในหมู่บ้านได้ร่วมกิจกรรมบ้าง เพื่อให้เขาได้ฝึกการคิดปฏิบัติ ความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอด ซึ่งเป็นการช่วยฝึกการเป็นผู้นำการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในอนาคต อาจเป็นผู้นำที่มาช่วยงานการพัฒนาชุมชนได้

4. ข้อเสนอแนะต่อนักวิชาการ นักศึกษาในระดับปริญญาโทหรือหน่วยงานวิจัยที่สนใจงานด้านนี้ ควรได้มีการศึกษาในเรื่องดังกล่าวในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อนำผลการศึกษาวิจัยมาใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง และในขั้นนี้ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอให้มีการทำการศึกษาวิจัยในเรื่องต่อไปนี้

4.1 ควรได้มีการทำวิจัยเชิงเปรียบเทียบคุณภาพการทำงานของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นว่ามีพฤติกรรมและบทบาทในการทำงานการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ได้จนมีระดับการพัฒนาของหมู่บ้านต้นนั้น จะมีความแตกต่างจากการปฏิบัติงานของผู้นำชุมชนที่ระดับการพัฒนาของหมู่บ้านต่อกว่านั้นเกิดจากปัจจัยอะไร โดยใช้แบบการวิจัยเชิงวิเคราะห์ เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นจริงในหมู่บ้าน

4.2 ควรศึกษารูปแบบของการทำงานการพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพอันส่งผลไปถึงการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอต่อไป เพื่อให้ได้รูปแบบของการพัฒนาที่ผู้นำชุมชนใน

ระดับท้องถิ่นจะได้ยึดถือและปฏิบัติตามทั้งในสภาพของชุมชนชนบท หรือชุมชนเมือง

4.3 ควรมีการศึกษาเพื่อสำรวจความต้องการของประชาชนที่มีต่อบุคคลซึ่งจะ
มาเป็นผู้นำในระดับท้องถิ่น อันจะก่อให้เกิดความร่วมมือของประชาชน เพื่อการพัฒนาชุมชนของ
ตนเองต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย